

שלוש אסיפות

מסמך למאורעות הגליל העליון, תר"פ

נקדימון רוגל

מחברת דקה של בית-ספר, המצויה בארכיון תולדות ההגנה,¹ מחזיקה שלושה פרוטוקולים של אסיפות שנערכו ביישובי הגליל העליון בתחילת חודש ינואר 1920.² במחברת 14 עמודים כתובים בעט, מידי שלושה אנשים שונים. יד רביעית מחקה ותיקנה בשלושת הפרוטוקולים, כנראה כדי להכינם לדפוס.³ 'חרגום' התאריכים נעשה בגוף הדברים בידי שאול אביגור. לא עלה בידי לזהות את הכותבים, אולם כתב-ידו של רושם הפרוטוקול של אסיפת תל-חי זהה לכתב-ידו של אחד מאנשי תל-חי שחרגם שם דפים מיומנו של יוסף טרומפלדור מרוסית לעברית וכתב את אגרותיו לוועדי ההגנה.⁴

מראשיתם של מאורעות הגליל העליון, באמצע חודש נובמבר 1919, הפצירו המתיישבים בחבריהם למפלגה, רובם מ'אחדות העבודה' וקצתם מ'הפועל הצעיר', ובוועד 'השומר' שישלחו אליהם נציגים מוסמכים שיעמדו על מצבם, יישבו סכסוכים פנימיים וישכנעו את המוסדות לכוא לעזרתם בכוח-אדם ובתקציבים לעבודה ולהגנה.⁵ ישראל שוחט, מנהיג 'השומר', לא נענה לפנייתם של חבריו בכפר-גלעדי ולהפצרותיו של יוסף נחמני, נציגו בוועד ההגנה בטבריה, ולא בא אל הגליל העליון.⁶ נחמני הגיע לתל-חי ב-17 בדצמבר, עם כמה מאנשי משטרת הרוכבים העברית, ושב לטבריה למחרת היום, עם האמהות והילדים של כפר-גלעדי ושל תל-חי שפנו דרומה. ב-3 בינואר 1920 בא לגליל העליון אברהם הרצפלד, שליח הוועד המרכזי של הסתדרות הפועלים החקלאית, 'למען הכיר היטב את המצב ולא במכתבים או ע"י שליח'. נראה שהמחברת הייתה שלו, ומשום כך נרשמו בה שלושת הפרוטוקולים, אף-על-פי שהאסיפות נערכו במקומות ובמועדים שונים.

- 1 2489 תיק 51/1.
- 2 משפטים ספורים וה'כרוז לצעירים בארץ' פורסמו בתוך: ספר תולדות ההגנה, א, תל-אביב 1954, חלק ב, עמ' 905. כמה מובאות מן המסמכים ראו אצל: ג' רוגל, תל-חי — חזית בלי עורף, תל-אביב 1979.
- 3 בסוגריים < > ניתנים להלן המשפטים המחוקים, שאפשר לפענחם.
- 4 להשוואת כתב-היד ראה מכתבו של יוסף טרומפלדור לחיים מרגלית קלורסקי, ח' בשבט תר"פ (28 בינואר 1920) בארכיון פיק"א, שבארכיון הציוני המרכזי [להלן: אצ"מ] J 15/5041; מכתב לוועדי ההגנה באילת-השחר ובטבריה, י"ט בשבט תר"פ (8 בפברואר 1920), בארכיון העבודה [להלן: א"ע] IV-104, תיק 6, ובא"ע IV-312, תיק 1, מסמך 10.
- 5 מכתב חברי כפר-גלעדי לוועד המרכזי של 'אחדות העבודה', ח' בחשוון תר"פ (1 בנובמבר 1919), א"ע IV-121, תיק 3 והאולטימטום לוועד המרכזי של 'אחדות העבודה', בחתימתם של יצחק פינשטיין וישראל לוי, בשם הקבוצה. למכתב זה אין תאריך, אך מתוכנו עולה שנכתב לאחר שוד הפרדים והנשק, ב-15 בנובמבר 1919. שם.
- 6 ראה מכתבו של יוסף נחמני לישראל שוחט (3 בינואר 1920), א"ע IV-112, תיק 13.

לפי התאריך הרשום כמחברת, היתה הישיבה בעניין חמארה ב"ב בטבת תר"פ, כלומר ב-3 בינואר 1920, ואילו בסוף הפרוטוקול נכתב בקולמוס אחר: 'מודיעים באמצע שחמרה בוערת והישיבה נפסקה'. אין ספק ששריפת חמארה אירעה ב-4 בינואר, ומשמע שנפלה טעות בפרוטוקול. חבר חמארה, משה שפירא, גם הוא מאשר בזכרונו (ראה להלן) כי הישיבה היתה ביום בו נשרפה חמארה.

בין אסיפת תל-חי, שנערכה ב"ב בטבת (3 בינואר) ואסיפת כפר-גלעדי, ב"ז בטבת (8 בינואר), חלה התפתחות חמורה: ב-4 בינואר, אחרי פעולת-עונשין כושלת של כוח-משימה צרפתי, העלו הכדווים כאש את שני צריפיה העוזבים של חמארה ודלקו אחרי החיילים הצרפתים הנסוגים עד מטולה, ששימשה להם בסיס. רוב איכרי מטולה, אנשי חמארה שהיו במושבה ורוב רובם של פועלי מטולה נסו מנוסת בהלה לנבאטיה ומשם לחיפה, דרך צידון, צור וראש-הנקרה. גם אברהם הרצפלד נסחף עם זרם הפליטים, אך נשאר בנבאטיה וחזר למטולה ב-6 בינואר. הוא ירד לטבריה ב-10 בינואר וסיכם את רשמיו העגומים במכתב שנדפס גם ב'קונטרס'⁷.

מסמך א: אסיפת חמארה

ישיבת קבוצת חמארה ב' היתה בביתו של האיכר בקמן במטולה,⁸ כיוון שעד שבא הרצפלד לגליל העליון כבר היתה חמארה נטושה למעשה. ב-1 בינואר ראו בכפר-גלעדי את אנשי חמארה מתנהלים אחרי עגלותיהם בדרך למטולה, אך בתל-חי לא ידעו שהנקודה התרוקנה ממגיניה. ב-ביום הלכו יוסף טרומפלדור וכמה מחבריו לחמארה. בבואם למקום, הפתיעו אותם כמה בדווים, הפשיטו את בגדיהם וגזלו את נשקם. ב-3 בינואר שוב הלכו כמה מחברי תל-חי לחמארה כדי להציל מן האספקה שנותרה בנקודה העזובה. גם הם נתקלו בכדווים ונמלטו כל עוד רוחם בם למטולה.

הידיעות על נטישת חמארה סותרות והדעות חלוקות. חבר חמארה, משה שפירא, כתב בזכרונו כי הפינני נעשה לפי פקודה.⁹ נתן זלדיס, שהיה אז בכפר-גלעדי, כתב לברל כצנלסון: '... רב חברי כפר-גלעדי ותל-חי דרשו כי תעזב חמרה וכי היא מקשה עלינו את ההגנה. חברי חמרה לא נשמעו והמשיכו להמצא שמה'.¹⁰ בדיווחו למרכז 'הפועל הצעיר' על תקרית ה-1 בינואר כתב גרשון חנוך: 'כבואם [טרומפלדור וחבריו] לחמרה לא מצאו שם אף איש למרות מה שהיו צריכים שמה להיות הרבה אנשים מאלה שעלו שמה לשם הגנה (כנראה שכרחו כלם ועלו למטולה)'.¹¹ בישיבה של הוועד המרכזי של 'הפועל הצעיר', שהתכנסה ב-1 בפברואר, הגיב נתן פרנקל (חפשי) ברוגזה על

7 המכתב נחתם בראשי-התיבות א.ה.צ.; קונטרס, כב, ג' בשבט תר"פ. וראה להלן.

8 משה שפירא, במעלה, גליון (102) 5 (15 במאוס 1935); גליון (103) 6 (29 במאוס 1935). בשבת ה-3 בינואר בצהריים יצאו כמה מאנשי מטולה ועוזבי חמארה לעזרת כפר-גלעדי שהסתכך בתקרית עם חבורה של ערבים. משה שפירא, שהיה עם קבוצת התגבורת, כתב: 'בינתיים הגיעה ידיעה שהרצפלד בא והוא כתל-חי. הודיעו לנו, כי עלינו לעלות שוב בבוקר (יום א', 4 בינואר) למטולה, ששם תחייים התייעצות עם הרצפלד, בדבר גורל הנקודות'. שם.

9 שם.

10 ארכיון תולדות ההגנה [להלן: אח"ה], תיקי אליהו גלומב, 4.

11 מכתב מן ה-4 בינואר 1920, א"ע IV-402, תיק 127.

דברים שכתב משה סמילנסקי ב'הארץ':¹² 'הוא כתב שחמרה נעזבה אחרי שנשרפה וזה לא נכון. היא נעזבה חודש ימים לפני זה. הם [אנשי חמארה] באו למטולה והלכו עלינו אימים'.¹³ למעשה, כפי שהעיד גם פנחס שניאורסון,¹⁴ החל פינויה של חמארה עוד באמצע חודש דצמבר 1919, וכיום הנטישה, ב-1 בינואר, לא היו שם אלא שומרים מעטים בלבד. וכך כתב משה שפירא לנתן חרובי, בשבוע השלישי של חודש דצמבר:

עכשיו לפי שמוסרים לי פה בטבריה בחמרה נמצאים 3 אנשים משלנו. האינזטר החי העבירו ביחד עם הצעירות ו-3 צעירים למטולה, 2 במקרה נמצאים בטלחה [תל-חי] וכל הרכוש שומרים 3 במספר האנשים האלה. ההגנה מסרה לי שהציעו לפנייהם לחפור כורות ולהכביא [ולהחביא] הכל, אבל החבריה כנראה התנגדו ונשארו ככה, מה שבטלנות שאי אפשר לסלח אותה... החבריה כלל אינם יודעים להתנהג. כנראה, שיש גם יחסים רעים ביניהם ובין ההגנה. ברגע כזה היה צריך להתאסף במקום אחד ולהעביר רק מה שאפשר ולעזוב.¹⁵

הלבטים והספיקות בעניין חמארה עולים גם בפרוטוקול של האסיפה. שריפת צריפיה של חמארה ב-4 בינואר לא אפשרה עוד לחזור לנקודת-היישוב, וכריחתם של חברי חמארה עם פליטי מטולה פוררה את הקבוצה. הכירור שהחל במטולה ב-3 או ב-4 בינואר נפסק באורח דראמאטי ונמשך בטבריה ב-11 בינואר, ולשם הגיעו חברי חמארה, עם בהמתם, עיפיים וחולים מן המסע.¹⁶ בכירור סוכם כי 'כולם שכים לגליל העליון ונכנסים לאחד המקומות: כפר-גלעדי או תל-חי, להגנת המקומות, באותם התנאים של שאר החברים הנמצאים, עד שיבורר המצב'.¹⁷ החלטה זו נשארה על-גבי הנייר. ב"ט בשבט (8 בפברואר 1920) כתב יצחק טבנקין לחבריו במרכז ההסתדרות התקלאית:

אין לחשוב הרבה על חמרה. אם יסכימו או לא יסכימו, נקח את התקציבים ואת תוספת האנשים ונשיכם במטולה או בתל-חי ומחר נוכל להחליט אפילו מחדש לבנות... מה החליטו חברי חמרה עוד אינני יודע. היום אצלם אספה בטבריה.¹⁸

12 מ. ס'קי, 'גבורה', הארץ, 23 בינואר 1920: 'האחת [חמארה] לא עזבה את מקומה אלא כשאהלי הקרשים שלה — כי ל"קבוצות" כידוע, די גם באהלי קרשים — נשרפו'.

13 הפרוטוקול (י"ב בשבט תר"פ/1 בפברואר 1920), א"ע IV-402, תיק 6. מובא בתוך: תל-חי — חזית בלי עורף (לעיל, הערה 2), נספח יא, עמ' 275-277.

14 פ' בן-יוכבד, קונטרס, כ, י"ח בטבת תר"פ.

15 א"ע IV-121, תיק 3. המכתב מובא במלואו בתוך: תל-חי — חזית בלי עורף (לעיל, הערה 2), נספח ו, עמ' 266-267. משה שפירא ונתן חרובי ירדו בדצמבר 1919 לדרום כדי לבוא בדברים עם המוסדות. שניהם שבו לגליל העליון והשתתפו באסיפת קבוצת חמארה. ראה דבריהם בפרוטוקול, שלהלן.

16 י.ב.מ. (יצחק טבנקין), קונטרס, כג, י' בשבט תר"פ.

17 א.ה.צ. (אברהם הרצפלד), שם, כב, ג' בשבט תר"פ.

18 א"ע IV-104, תיק יצחק טבנקין.

ושוב, בכ"ג בשבט (12 בפברואר) שאל טכניקין: 'מה בנוגע לחמרה? צריך לקבל את תקציבם ככל אופן ולשלוח אנשים'.¹⁹

מכל חברי חמארה, נשאר בגליל העליון מראשית המאורעות ועד סופם רק דוד דוכרינסקי. דוד מלמוד, אף הוא מפליטי חמארה, שב לגליל העליון עם תגבורת גדולה כ-28 בפברואר.²⁰ קביעתו של אלכס ביין כי חברי חמארה 'השתתפו בהגנת תל-חי עד הרגע האחרון'.²¹ אינה מדויקת, ודבריו של דוד בן-גוריון כי 'חמארה הושמדה חרף התנגדותה ההרואית'.²² אין להם אחיזה כמציאות ונועדו, מן הסתם, לצורכי תעמולה בלבד.

ישיבת קבוצת חברי חמרה ב'²³ בהשתתפות חבר הוה"מ א. הרצפלד יום י"ב טבת תר"פ מתולה. על סדר היום: קיום חמרה.

א. הרצפלד מוסר כי אמש באסיפה בכפר גלעדי התבטאו שמוכרחים היו לעזב את חמרה בקשר למצבה האסטרטגי ולהעביר הכל לכפר גלעדי. יש גם דעות מתנגדות. הוא חושב להכריח להשאר בחמרה ונחוץ היה לברר את הדרכים והאפשרויות לכך. הוא גם בטוח שינתנו האמצעים לסדור העבודה וההגנה במקום זה. לכן עלינו לדון אם אפשר להשאר על המקום או מוכרחים לעזבו.

משה שפירא. חושב שמוכרחים לחכות איזה יום יומיים עד בירור המצב הפוליטי.

נתן חרובי. מוצא שאי אפשר יהיה עכשיו לשוב לחמרה מפני אי השקט בסביבה שודאי ימשך הרבה זמן וגם מפני שחסר הרבה חפצים באופן פרטי לחברים וגם למשק, ששדרו. הוא מציע שיעבירו הכל חוץ מהברקים (= הצריפים) מחמרה לקבוצות הקרובות. חברים מהקבוצה ישארו בתוך הקבוצות האלה וישתדלו, אם אפשר, לזרע שם בחמרה <אם אפשר יהיה>, בכחות משותפים של כל הקבוצות, ובגלל זה נשיב להם עבודה. על הברקים ישמרו שנים-שלושה אנשים. חוץ מזה נחוץ לעבד תכנית רחבה ומסוימת לבסוס חמרה להבא ולהשתדל להוציאה לפועל בזמן הכי קרוב.

א. הרצפלד חושב שהמצב הפוליטי הוא כמעט ברור, כי אנחנו נצטרך להמצא במצב מלחמה והגנה הרבה זמן וכנראה שנהיו [שתהיו?] מוכרחים לעזב את חמרה וכל הקבוצה כמו שהיא תעבר על אדמת כפר גלעדי. עלינו לדרש את הברקים מהמשרד [משרד מושבות הגליל] והקבוצה תעבד אולי בפני עצמה. ואז נחוץ לברר א) באיזה עבודה תתעסק הקבוצה ב) אם אפשר להשתתף בעבודה עם כפר גלעדי ג) לאיזה מקום תעבר הקבוצה מכאן. יש לחשוב – בכדי להשאר בחמרה – גם אם תועיל דרישת בניית חצר²⁴ סביב הברקים להגנת המקום.
<פתאם> מודיעים באמצע שחמרה בוערת והישיבה נפסקה).

19 ש.ס.

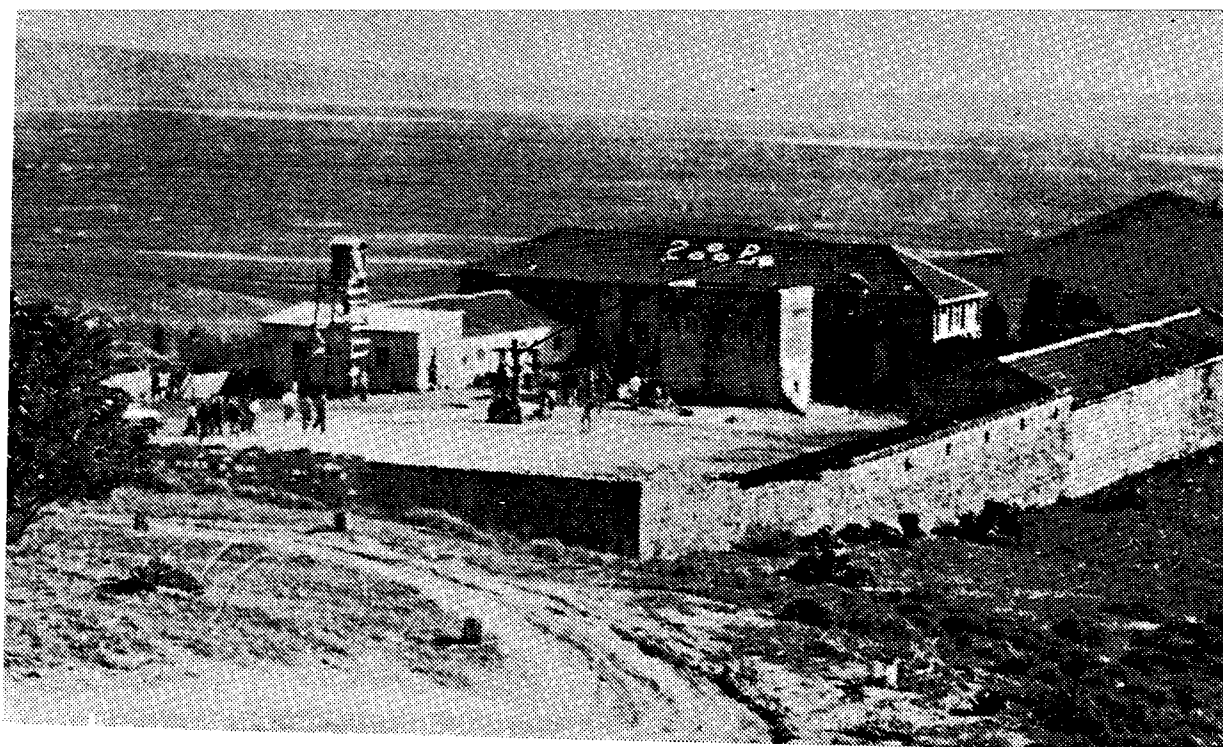
20 א' שוחט, אנשי העלייה השנייה, תל-אביב 1974, חלק ג, עמ' 279 ואילך.

21 א' ביין, תולדות ההתיישבות הציונית, רמת-גן 1973, עמ' 236.

22 כמכרך למפלגת הלייבור, באמצעות משרד הכרית העולמית של 'פועלי ציון' בלונדון, 12 במארס 1920. אצ"מ Z 4/1281/I

23 להבדיל מקבוצת חמרה של ישראל גלעדי, שעלתה לארמות חמארה בשנת 1916.

24 הכוונה לגדר או חומת-אבן. שני צריפיה של חמארה לא היו מגודרים. בתחילת המאורעות נחפרה סביבם מעין תעלה. על כך כתב אהרן בן-ברק: 'קבוצת חמרה חפרה לה חפירת הגנה על-ידי הבתים, אבל במקרה התנפלות של ארבעים-חמשים בדואים, מי יודע אם תעמוד חפירה זו, הפועל הצעיר, יג, גליון 11, 26 בדצמבר 1919.

חצר תל-חי בשנת 1920

מסמך ב: אסיפת תל-חי²⁵

בתחילת חודש ינואר 1920 היו בתל-חי 25 גברים ושלוש נשים.²⁶ באסיפה שהיתה ב"ב בטבת תר"פ (3 בינואר 1920) צפו ועלו השאלות שליוו את המשא-ומתן הממושך עם המוסדות — ועד-הצירים, 'המשרד הארצישראלי', יק"א והסתדרות הפועלים התקלאית — שנתבעו לסייע למגינים להחזיק מעמד כמסיבות המדיניות והבטחוניות המיוחדות ולממן את תוספת כוח-האדם שנדרשה להגנת היישובים. אחת השאלות העקרוניות שהתעוררו בישיבה בתל-חי היתה: לשם מה באים האנשים לגליל העליון — ל'עבודה' או ל'שמירה' (הגנה)? נוסחת הפלאים של הרצפלד היתה — 'כל האנשים באים הנה לעבד במקום בקשר עם הגנה. ההגנה נחשבת לעבודה כיתר העבודות'. בלטה גם האופטימיות ששררה בנקודות עד למנוסת מטולה. האמינו כי דווקא אז היתה שעת-כושר לעבות את היישובים בגליל העליון ה'צרפתי', להקים עוד נקודות באדמות יק"א ואף לרכוש אדמות אחרות.

המשא-ומתן עם המוסדות בעניין התקציב עתיד היה להימשך עד תחילת חודש פברואר 1920. ב-3 בפברואר החליט ועד-הצירים ליישב בגליל העליון 60 חיילים משוחררים מן הגדוד ולהקציב 80 לירות-מצריות לאיש, לשמונה חודשים, דהיינו 10 לירות-מצריות לאיש, לחודש.²⁷ גם יק"א הסכימה אז להקציב את הכסף הנדרש להחזקת חמישים איש במטולה. ב-25 בפברואר נתקבלה

25 לגלילי המשא-ומתן על 'התקציב לעבודה', ראה: תל-חי — חזית כלי עורף (לעיל, הערה 2). פרקים 6-7.

26 יומן תל-חי, 4 בינואר 1920.

27 אצ"מ Z 4/1536; אצ"מ L 3/300. יק"א נדרשה להקים 'סוכות' לאכסונם של האנשים שיתוספו בקבוצות. שם.

באסיפה המשותפת של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל וועד-הצירים החלטה להגן על הנקודות הישוביות על ידי הגדלת כחות העבודה.²⁸ חילוקי-הדעות על חלוקת התקציב לסעיף 'עבודה' ולסעיף 'הגנה' לא נסתיימו, למעשה, עד יומה האחרון של הגנת הגליל העליון, באדר תר"פ.

אספה י"ב טבת.

הרצפלד. מוסר דעתו ביחס למצב וכן יחס החברים. אין איש מאתנו וכן מן הצד חושב על עזיבת המקום. שמחים הכל, כששומעים שהחברים עומדים על משמרתם וסומכים כי כן ימשיכו. איך לבא לעזר לפנה' זו? – לו יכלנו להעביר פה גדוד,²⁹ בודאי היה זה הדבר היותר טוב ואולם זה אינו מציאותי. 'לע"ע' וע"כ עומדת השאלה, כיצד להשתמש בהזדמנות זו לחזוק המקום. החזוק הוא כעת בקשר עם המצב בלתי הרגל, דעתנו בקצור היא – מציאת אפשרות לנצול המצב לבצור עמדתנו פה. כאן אנו צרכים למצא פתרון ממשי לשאלות אלו. יכול להיות חזוק בצורת משמר. חסרונות הדבר – אי השתתפות השומרים בבנין אינה מקרבת אותם למקום. ברגעי שקט ירגישו השומרים את עצמם כמיותרים. זו הדרך אינה רצויה ביותר. צריך להשתדל כי השומרים יהיו גם עובדים בשעות שקט.

כהן.³⁰ חזוק המקום לשם בצור העמדה במובן סטרטגי בסדור המים ובנין חצר.³¹ חוץ מזה אפשר לסדר עבודות כסקול, עקירת סדריות, נטיעת אקליפטוסים וכ"ה צריך לסדר את האנשים באפן יותר טוב.

טרומפלדור. דעתו ג"כ כי אין צרך במשמר, שרק ישמר. בזמן אי-שקט – חלק יעבד וחלק ישמר, בזמן שקט כלם יעבדו. מוצא כי אין אפשרות לקבע באספה תכנית עבודה. מוצא <צרך> אפשרות נצול <המצב> הרגע – לסדור עוד מספר קבוצות בסביבה והגדלת מספר האנשים.

הרצפלד. טרומפלדור מחלק את העבודות לזמניות – למצב, כמובן בהתאם לעתיד ועבודות קבועות. גם העבודות הזמניות צריכות להיות לתועלת עתיד המקום. בענין החצר והמים – זהו ענין פקידות יק"א ולא ועד הצירים. מציע להגיש דרישה זו לפקידות בשם הקבוצות בתמיכת המרכז וגם המשרד וכ"ה. הדרישה צריכה להיות תקיפה. ענין <אמת> המים הוא מסופק. מבקש להראות את העבודות, שהן מקומפוטנציה של ועד הצירים.

מציעים: בור לזבל, עקירת סדריות, סקול אבנים, תקון תעלות וכ"ה.

הרצפלד: מוצא, כי המשרד וועד הצירים לא יסכימו לעבודות כאלו. המשרד הציע: משתלות והגדלת תבואות קיץ. חשבו כי נגדיל את תל-חי לעוד 10-15 איש. משתלה של 100 אלף שתיל, עוד 7-8 איש מקסימום. אנחנו מעונינים שהעבודות תהיינה לתועלתנו לעתיד המקום.

28 אצ"מ J 1/8785/IV

29 ראש ועד הצירים, מנחם אוסישקין, העלה בשיחה עם מפקד המימשל הצבאי, הגנרל לואי בולס, אפשרות לשגר לאיזור הצרפתי, או לקרבנו, יחידה מן הגדוד הארץ-ישראלי. הגנרל בולס שכנע את אוסישקין שלא תהיה בכך תבונה פוליטית. ראה דברי מ' אוסישקין באסיפת הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל, שם.

30 קלמן כהן, חבר קבוצת באום-כהן שהתיישבה בחצר תל-חי בקיץ 1918 וה'מוכתר' של הנקודה.

31 אספקת המים אל תל-חי היתה ממיי-מעין שזרמו באמת-מים פתוחה ונקוו בבריכת-בטון קטנה, מחוץ לחצר. אמתי-המים נפרצה או חובלה לעתים קרובות. כך היה גם אור ליום ב', י"א באדר תר"פ. באגף הצפוני של החצר היו דלתות וחלונות רבים וצריך היה לחסום את האגף המסוכן הזה בחומת-אבן, היא ה'חצר'. ברשימתו 'למשמר' כתב אהרן שר: 'יש הכרח לגדור את תל-חי בקיר אבן מצפון הבית מצד הדלתות והחלונות, המכבידים כל כך על ההגנה' (קונטרס, כ, י"ח בטבת תר"פ).

כהן ובסין³² מוצאים כי אין עבודות אחרות מלבד משתלות. הגדלת תבואות-קיץ אינה אפשרית. ירקות ג'יב לא.

כהן: מציע סדור מחלבה. קשי הדבר עבודות הכנה הן יותר בטוחות <מקציר> מזריעה.

טרומפלדור: מצטרף לדעתו.

כהן: מדבר על נטיעת אקליפטוסים. עד 7000 עצים.

הרצלד מראה על אי-אפשרות לדרש עבודות הכשרה. לדעתו אפשרות שתי עבודות. משתלה ונטיעה. מציע לכתב מכתב לוועד הצירים.

הצעה להחלטה: כל האנשים באים הנה לעבד במקום בקשר עם הגנה. ההגנה נחשבת לעבודה כיתר העבודות.

הצעות עבודה:

1. משתלה ל-100 אלף שתיל.

2. נטיעת 50 דונם אקליפטוסים.

3. סקול זמני עד התחלת הנטיעה (ועקירת עשבים).

למטרת סדור האנשים הנוספים אנו מציעים לבנות וכו' (בתוך החצר – שלשה חדרים)³³ מכתב לפקדות: אחר ברור המצב החלטנו, כי אין אפשרות להגן על המקום בלי חצר ובלי מים, שער ברזל.³⁴ בנין החדרים מתחת לקונטרה <כהן מציע לבני> הצעה ג. דאגת סדור החברים הנוספים נופלת על אנשי המקום. הצעה ד. שחברי המקום יכינו רשימת החברים הרצויים להם.³⁵ מוסרים לוועד הצירים, כי בודאי תהיה כאן אפשרות רחבה של רכישת קרקעות וסדור נקודות חדשות. (בהשתמשות המצב הפוליטי).

מסמך ג: אסיפת כפר-גלעדי

על אסיפת כפר-גלעדי, שנערכה ב-8 בינואר, כלומר אחרי מנוסת מטולה, יש כידנו גם עדויות ממקורות אחרים. כתב על כך נתן זלדיס:

... תכף התאספנו. הבענו את מחאתנו העזה נגד היחס הרע אלינו, על הרשלנות מצד ועד ההגנה, על אי התאמת העבודה בינו ובין ההסתדרות החקלאית. דרשנו עלית מגינים חדשים בסכום של 50 איש לנקודה, השגת תקציבים לזה, צרך בסידור גדוד של מגינים בסך 300 איש וכי את המקום לא נעזוב... התחלנו לדרש כי יעלה מי שהוא מועד ההגנה המרכזי אלינו. ילמד את המצב, ידע כי דרישותינו צודקות, ימלאו [אותן] ויתחסו אלינו ביתר אמן.³⁶

32 משה בסין, חבר קבוצת הפועלים מפתח-תקוה ששלח המרכז החקלאי להשלים את קבוצת תל-חי המדולדלת. בין חבריה של קבוצה זו היו שניאור שפושניק, שנפל ב-12 בדצמבר 1919, יעקב חפי וירחמיאל צימבל. ראה: א"ע 121-IV, תיק 3, מסמך 1.

33 הצפיפות בחוררי-המגורים של חצר תל-חי היתה רבה. אי-אפשר היה להשתמש למגורים באורווה וברפת המיווחות, שכן עד ליום האחרון היו בתל-חי פרות ובהמות-עבודה.

34 שער-העץ ניזוק ב'תקירת הפרשים', ב-17 בדצמבר 1919.

35 כשבוע אחר-כך כתבו חברי קבוצת תל-חי לוועד המרכזי של ההסתדרות הפועלים החקלאית וביקשו שיודיעו ויבהירו היטב לאלה הנשלחים אליהם לעזרה כי הם נשלחים אך ורק למטרת ההגנה, אשר ישארו בכאן עד להשתנות המצב לטובה... שכן חברי הקבוצה רוצים להיות חופשים בבחירת החברים. א"ע 121-IV, תיק 2.

36 אח"ה תיקי אליהו גולומב, 4.

בתל-חי היה הדיון ענייני ורגוע ואילו בכפר-גלעדי הוא גלש מיד מענייני עבודה לשאלה העקרונית כדבר המשך העמידה, תכליתה ותנאיה. וכך כתב מאיר קוזלובסקי לאשתו:

יש ניגודים בינינו ובין חברי המרכז [החקלאי] ביחס לסידור הגליל העליון. אנו עומדים על הגנת הכבוד הלאומי שלנו מבלי לעשות חשבונות של עבודה והמה רוצים דוקא לעשות חשבונות...³⁷

אין תימה אפוא שבשוכו לגליל התחתון הדגיש אברהם הרצפלד בדיווחו את ההבדל בהלך-הרוחות בכפר-גלעדי ובתל-חי:

ככפר גלעדי, החכרה נרגזת מאוד. מרמים אותם במכתבים, מבטיחים להם לשלוח צרכי אוכל, אנשים ואין כלום... הם דואגים מאד לקשי העמדה. ונוטים לחשוב שאנו כלנו איננו מסורים די לעניין ועוזבים אותם לנפשם בלי שום עזרה... תל-חי, אם כי פה המצב פחות מתוח, אבל גם פה מתאוננים על חוסר השתתפות הגונה מצדנו.³⁸

פרטי-בל אספת כפר גלעדי י"ז טבת.

פרנץ:³⁹ מציע לברר את המצב ביחס להגנה.

יהודה:⁴⁰ אפשר לדבר על סדור המקום באופן זמני.

כ"ץ:⁴¹ מכיון שהחלטנו להשאיר על המקום⁴² לכן עלינו לדרש שאף לאחד אסור לעזוב את המקום ואח"כ לדבר על סדור המקום בעבודה.

37 את"ה 51/1. כבר בתחילת המאורעות, ביקש 'השומר' להטיל את הגיוס על ההסתדרות החקלאית. וכך כתב יוסף נחמני לישראל שוחט ב-3 בינואר 1920: 'מה שנוגע להגדלת הקבוצות על-ידי עבודה, בטח ההסתדרות החקלאית תתעסק בזה ואין לנו מקום במר"מ הזה'. א"ע IV-112, תיק 13.

38 א.ה.צ., קונטרס, כב, ג' בשבט תר"פ.

39 פרץ ון דן הורן, סטודנט לתיאולוגיה מהאג, שבא לארץ-ישראל לפני מלחמת-העולם והשתקע בה מתוך הזדהות עמוקה עם העם היהודי ועם הציונות. הוא היה בכפר-גלעדי במשך כל ימי המאורעות בגליל העליון. יומניו שמורים בידי בנו, צבי. לדבריו של צבי ון דן הורן, לפני שנים רבות 'שאל' ש' סבוראי את הפנקסים הנוגעים לשנים 1919-1920 ומאז נעלמו ואינם.

40 אין לזהותו בוודאות, אך אפשר שהיה זה חבר כפר-גלעדי יהודה צרפתי. ראה בהערה הבאה.

41 נראה שהדובר היה ישראל(?) כ"ץ. במכתב שנכתב בטבריה ביום שישי י' בשבט (30 בינואר 1920) סיפר כ"ץ: 'זאלה הן החדשות האחרונות: מפני הגשמים הרבים בומן האחרון והבקורים התכופים של הצבא בכפרי הערבים בסביבתנו שקט ושלום שוררים. כבר היום השני שלא יורד גשם הדרך נהיתה יותר טובה והחליטו לשחרר איזה אנשים שצרכים להיות אצל רופא וגם כאלה שיש להם ענינים נחוצים מאד. ביניהם אני, יהודה, יהושע ועוד... נראה שהשלושה, שהיו מראשי המדברים באסיפת כפר-גלעדי, לא חזרו עוד לגליל העליון. א"ע IV-312, תיק תל-חי, 1.

42 החלטה זו נתקבלה באסיפה שנערכה בכפר-גלעדי לאחר היודע דבר המנוסה ממטולה: 'בכפר-גלעדי, אמנם, עלתה על הפרק שאלת העזיבה, הבריחה למתולה, אך היא נדחתה ברוב גזול של חברים. כמו כן לא נתקבלה ההצעה לרכוש את שתי העמדות במקום אחד. כאן אף הוצע לירות בחברים שיאמרו לנטוש את משמרתם ברגע המסוכן'. יומן תל-חי, 4 בינואר 1920, מחיי יוסף טרומפלדור, מהדורת מ' פוזנסקי. והשווה דבריו של נתן זלדיס: 'בכפר-גלעדי העיר חבר גד [אביגדורוב] את השאלה להשאיר או לסגת... הוציע לסגת למתולה. אני התנגדתי לזאת בכל תקף. התעורר ויכוח חריף. הוציעו להתרכז בתל-חי. יהושע הודיע כי אין לעזוב את המקום ומי שיעז לדרת ירה יירה'. את"ה יתקי אליהו גלומב, 4.

יהושע: 43 צריך לקבע את כמות האנשים הנשארים על המקום והעבודה. יואל: 44 צריך לדעת כי מלבד אנשים נחוצים פרדוקטים ואת זה צריך לסדר ולדאג לזה. הרצפולד: על כמות גדולה של אנשים אין לדבר. המציאות אינה מרשה לצבור הפועלים לשלח הנה הרבה אנשים. <אם ישלחו הנה הרבה אנשים> זה גם יזיק לחיי ולסדור המקום. צריך לדאג לסדור המקום ולהגנתו נגד השודדים, צריך לסדר כל זאת ביחס לכחתינו. לכ"ג הוא חושב על 25 אנשים שיספיקו להגן על המקום בפני שודדים ובעבודה האפשרית הלא מסודרת וקבועה. אנו נצטרך <להגן עליהם> לטפל בסדורם. המינימום הוא 25 איש מזוינים ולחדש ימים צרכי אכל וגם בגדים לשם המשכת הקיום – למען לא יתנונו.⁴⁵ הכרחי לנו סדור זה בצורה קבועה גם למען ספוקנו אנו: אם נמלא את המוטל עלינו תהיה לנו היכולת גם לעבד.

יהושע: אם לחשב על התנפלות צבא מסודר כ"א [כי אז] אין לנו מה לעשות פה. אבל גם נגד שודדים 25 איש לא מספיק. המינימום הוא 50 איש למקום למען הגנה על המקום בלי מקרים יוצאים מן מהכלל. צריך לא להחמיץ את הזמן הקצר שנוצר ע"י ביאת הצרפתים, לסדר <הגנת> רשימת מגינים על המקום ואת השאר לשלח. אם אין אמצעים להשיג כ"א אולי כדאי למכר פרדות וכדומה לזה כי בלאו הכי אין עבודה קבועה. קולובסקי: 46 על ערך הבטחות האמיר אין לבטח כי מקרה חמרה יוכיח לנו. על עבודה לשכח כעת. צריך כעת לבנות ולכן להראות להם כי מוכנים אנו למות יותר קל מאשר לותר ולהכנע. כי תמיד הם יהיו שכנינו. אנו צריכים להעביר הכל למתולה להביא עוד 200 איש למושב, מתבצרים שמה ושמה נגן נגד כל כחות הערבים המרוצים. והערבים תמיד יתחשבו אתנו. לא בכח משרדינו לעשות זאת כ"א [כי אם] צריך לפנות לממשלה הצרפתית שבמקום הצבא המאורגן יחזיקו שמה פחות צבא ועל חשבון זה לתת נשק לצעירים העברים שיגנו על הסביבה עד הנשימה האחרונה והאיש האחרון. כל זה מכוון להוכיח לערבים שאנו לא נותר על שום דבר וכי נלחמים אנו בהם.

דוברינסקי: 47 אנו לא מוכנים להמית ולמות. אנו כאפס בגליל העליון ואין לנו כח להגן. יכל להיות שכדאי לעזוב את המקומות. המצב אינו ברור לגמרי. נחכה לעתיד שיברר לנו את המצב. קשה להאמין שיגרשו כעת את הצרפתים ואם יגרשום כי אז אין לנו מה לחשב על דבר הגנה. יש לנו עכשיו רק ענין של סדור עבודה. זיד: כבר העירותי על תנועה זו פעמים אחדות באספות הקודמות. מעביר פרלל בין הצ'רקסים שידעו לעמד על נפשם ורכשו עמדה חשובה בין הערבים, לא רק בנשקם כ"א בעקר ברכוז מושבות במקום אחד. <אנחנו> יכל להיות שאצל הערבים תוצר דעה מתנגדת ליהודים בארץ, לכן עלינו לדעת להוכיח לאחרים שיש כח מתנגד להם, צריך לפרסם ידיעות על מצבנו הנוכחי, על רצון הערבים למחוק 4 נקודות עבריות בארץ ואז נדע מה חושבת 'ממשלתנו' לעשות. צריך לדעת כי ישנו צבא רב לערבים, הצרפתים יעזבו את הסביבה, הפוליטיקה תפסק ואז מה עלינו לעשות? – להתחזק. מלבד העבודה אין לי כלום בחיי. אנו לא עובדים ולא נעבוד גם בקרוב וזה יגרם לעזיבתנו את המקום. אם לא נעבוד לא יהיה לנו מה לאכל ואין לי מה לדרוש

43 לא עלה בידי לזהותו בוודאות. ראה לעיל, הערות 41, 42.

44 נראה שהדובר היה יואל הייביש.

45 יוסף טרומפלדור העריך כי רצויים 40-50 איש בכל אחת מן העמדות. יומן תל-חי, 4 בינואר 1920. בסוף חודש ינואר, כשפינו הצרפתים את מטולה, ביקש טרומפלדור 100 איש כדי לתפוס את המושבה ולהחזיקה.

46 הצעתו של מאיר קולובסקי, מאנשי 'השומר', לפנות לצרפתים היתה מקורית ויוצאת דופן, שכן מן היום הראשון ועד האחרון ביקשו המגינים להימנע מעימות גלוי עם המוסלמים והצהירו וחזרו והצהירו על הנייטרליות הגמורה שלהם בסכסוך שבין הבדווים ובין הצרפתים והנוצרים.

47 דוד דוברינסקי היה היחיד מבין חברי המארה שלא עזב את הגליל העליון.

מלבד מיליציה. צריך לשים לב למצבנו זה המשונה, להוכיח לערבים כי חזקים אנו, כי יודעים אנו להגן על עמדתנו, אסור לעזוב אף מקום אחד כדי לא להחלש. צריך לסדר את המקום בטחנה מאבנים⁴⁸ ובתים הכרחיים למקום. החלטתנו: אנו בעד זה להשאיר במתולה, להביא אלמנט בריא, אנו רוצים לעשות איזה דבר יוצא מהכלל מפתיע, ואם לא – כי אז תכף להודיע לנו ואנו נודיע לערבים כי עוזבים אנו את המקום ועוזבה זו תהיה בכבוד. בדעת האפס של החלשים צריך להלחם בכל האמצעים.

ולפזון:⁴⁹ צריך לקבל החלטות ולא להתוכח סתם. להצעת קולובסקי היה אולי מקום אבל מתנגד אני לזה כי ברגע היותר קריטי החלטנו לא לעזוב את המקום ומהחלטתנו זו לא נזח. אין לנו להתמהמה בזמן. צריך להביא עוד אנשים הנה למען סדר את האנשים הנמצאים פה וגם להמציא פרודוקטים הנה. יחד עם זה עלינו להחליט כי נשארים אנו כאן עד הרגע האחרון לא נזח פה, צריך להמציא פרודוקטים אין לסדר תכניות כ"א של הגנה על המקום בהכרה כי כאן יכל כל מגין למצא את מנוחתו. אנו דורשים מפה בכל תקף כי במשך הימים 2-3 היותר קרובים צריך להמציא הנה 100 אנשים עם נשק, דרך צידון או אילת את הדרך יבחרו המומחים.

יהודה הרועה: איננו צריכים לשכח כי את גבול גליל העליון אנו שומרים ויכלים להיות מקרים שנהיה מוכרחים לעזוב גם בגליל התחתון עמדות אם יתנפלו עלינו. אנו לא נעזב אף עמדה מעמדותינו. מוכרח חבר הועה"מ לנסע מפה ולשלח אלינו תכף אנשים וגם פרודוקטים. מפה לא נזח כי זה יכל לגרם לתנועה כללית מכל הארץ ולעזיבתה.

יהושע: מסכם את כל ההצעות, <מוסר> מודיע כי רצינו לפרסם כרוז לצעירי הארץ המודיע כי את הכל עשינו, המוסדות לא נענו לנו ולכן אנו דורשים עזרת צעירי הארץ להגנת הישוב. הרצפליד: קשה לי להתוכח אתכם מפני שאני מכיר היטב את המצב ולא מפני התנגדותי אליכם. יש פה לדבר על המציאות פה. בהצעת קולובסקי לא אנגע למרות המעשיות שבו, מפני שאיני יודע איך יצא דבר זה לפועל. מתנגד אני כמכם לעזיבת מקומותינו. אנו לא נחפץ לעזוב את מקומותינו. המציאות היא כך שלדבר כעת על מאה איש אין מה. כי אינם. הוא מציע עוד פעם על החזקת 50 איש גם בנשק וגם בפרודוקטים למען מלחמה בשודדים. כל זה הוא למען החזיק במקומות ולתמך באנשים במקסימום של זמן ואמצעים ואם נרבה את מספר האנשים זה יכניס יותר בלבול ויותר רע <לאנשים>. כשלעצמי אינני מתנגד להצעותיכם. צריך רק להצטמצם לשם הוצאת הדבר לפעל כהוגן.

יהודה: אנו לא נעזב את מקומותינו, לא נשנה את החלטותינו, נגיס את הגדוד, נעשה את כל מה שנוכל למען החזיק מעמד, נמכר את המשק למען המשיך קיום עלוב למען הגן על המקום. (זוהי דעת הרב של המגינים). יואל: המינימום הוא 50 איש למקום. אם יש אפשרות טוב ולא אין שום הגיון בהגנת המקום. <החלטה> זיד: להביע אי אמון בועד ההגנה. הרצפליד ואחרים יעשו דבר מה אבל לא הכל. כשהיתה התנפלות בתל-חי אחד מחברי ועד ההגנה⁵⁰ אמר שמוטב למות מאשר להמסר לערבים בעזבו את המקום שכחנו וכיום אינו מטפל לגמרי בעניינינו. אין לנו אמון באף אחד מהאנשים שאינם חיים אתנו. כיום. הוא מציע לפרסם כרוז ששלוח מיוחד יפרסם אותנו בנסעו ממקום למקום, ובגדודים. אנחנו היינו בעלי משמעת אבל הסתדרותנו לא ידעה לסדר משמעת וגם ועד ההגנה לא מלא את תפקידו. הרצפליד: מכחיש בכל תקף קבלת מכתבים מפה לועד המרכזי. הוא מודיע כי הועד המרכזי הראשון החליט להגדיל את מספר האנשים בנקודות שלנו <כל> הפעולה החיובית מוצאה מועד המרכזי. ישנה פה אולי

48 הכוונה היא לריחיים של יד. גם כשהיו להם חיטים, נזקקו אנשי היישובים לטחנות שבכפרי הסיביה.

49 אפשר שהדובר היה חבר 'השומר' יהודה וולפזון.

50 נראה שזייד התכוון ליוסף נחמני, ראש ועד ההגנה בטבריה, שעלה לתל-חי ב-17 בדצמבר 1919, הסתבך ב'תקרית הפרשים' וחזר למחרת היום לדרום. מאז ועד לסופם של המאורעות הוקיר נחמני את רגליו מן הגליל העליון.

אינטריגה של מי שהוא אבל אני מוחא נגד זה בכל תקף. אני קשור בכל נימי לאותם הענינים כמוכם וכמו יתר האנשים שענייני המקום והגנתו קרובים ללבו. בתור חבר הועד המרכזי באתי הנה ולא בתור איש פרטי. שום ידיעות לא קבלנו מה שכן קבלנו היה באופן בלתי ישר. אצלנו החלט <לשלח הנה ציר מיוחד> לנסע הנה למען הכיר היטב את המצב ולא <מאחר> במכתבים או ע"י שליח.

יהושע: כנראה שהרצפלד לא הבין היטב את דברי זיד בנוגע לאי האמון זה מכון לא לועד המרכזי כ"א לועד ההגנה ולא לא"א [לאף אחד] מחלט כ"א שאין אנו מאמינים ביכלת פעולותיהם. ולא שהיה להרצפלד על מה להתרגו. אסוננו הוא כי בענין זה פועלים רק אנשים אחדים ואינם משתפים אנשים אחרים הראויים לענין זה. מפליא שאינם משתפים בענין זה את הוה"מ [הוועד המרכזי] של א"ה [אחדות העבודה].

זיד: מציע לפרסם הכרזה בעונה אחת עם עבודת ועדינו.

יהושע: מתנגד לכך באמרו כי זה כעין אי אמון בועדינו.

הצעה: אנו מוסרים כרוז לפרסום שיפרסמהו אם לא יוכלו לגייס 100 אנשים, פרודוקטים ונשק במשך שלשה ימים.

דרישה והחלטה: בשתי הנקודות נחוץ סכום של 100 איש.

נחוצים: נשק מכל המינים כדורים רבים, צרכי אכל לכל הפחות לחדש ימים. כל זה מוכרח להופיע בכפר גלעדי במשך שלשה ימים. ולא – אנו נפרסם כרוז שמעבר לעמוד זה.⁵¹

העתקת הכרוז

כרוז לצעירים בארץ

אנו עומדים על משמרתנו זמן ידוע והחלטנו להמשיך את ההגנה בגליל העליון עד הרגע האחרון. עד אחרון האיש נתנגד לאויב המקיפנו ולא נוח מפה עד נשימתנו האחרונה.

פנינו למוסדות הצבוריים ולא נענינו. ועד ההגנה מחסר יכלת מפאת הפרעות שונות ממוסדותינו, לא הושיט לנו את העזרה הנחוצה. אי לכן אנו פונים אליכם, צעירי הארץ, שרגש של אחריות ועלכן מפעם בכם לחוש לעזרתנו כי כל אזור בזמן יכל להאבידנו.

נחוץ לנו: אנשים, כסף ונשק עם כדורים רבים.

כפר גלעדי י"ז טבת תר"ף.

קבוצת תל-חי⁵² אינה מסכימה לעצם הכרוז. היא מוצאת כי הפניה ל'צעירים' אינה מובנה לגמרי. צעירים. היא מוצאת כי אולם גם היא דורשת להשתדל להגביר את <הפעלה לחזק> העבודה לשם חזקנו ובהקדם האפשרי.

51 הכרוז המקורי, שנכתב גם הוא באותו קלמוס, מצוי בא"ע 312-IV. תיק תל-חי 1. ההבדל היחיד בין הנוסחים הוא שבכרוז המקורי כתוב 'לבוא לעזרתנו' ואילו בהעתק שבמחברת הפרוטוקולים כתוב 'לחוש לעזרתנו'. אף-על-פי שהוחלט לגנוח את הכרוז, שלחו אותו כנראה לישראל שוחט והוא הראה אותו למנחם אוסישקין: 'חפצנו להוציא כרח לקהל. הראתי אותו גם לאוסישקין, על כל זה לא ענו לנו כלום'. מדברי ישראל שוחט באסיפה העשירית של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל. אצ"מ 1/8785/IV J

52 תוספת זו נכתבה בידי רושם הפרוטוקול של אסיפת תל-חי.